

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-4-62-5>
УДК 338.124.4

Носирєв О.О.

кандидат географічних наук, доцент,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

АНТИКРИЗОВА СТРАТЕГІЯ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

У статті окреслено основні підходи щодо поглиблення методики антикризових заходів для стратегії розвитку промисловості України у середньостроковому періоді, яку нині опрацьовують на урядовому рівні. Як базис антикризових заходів такої промислової політики запропоновано якісне поліпшення структури вітчизняної промисловості за рахунок створення найсприятливіших умов для розвитку пріоритетних галузей. Відзначено, що основою успіху такої політики має бути державно-приватне партнерство, оскільки самостійно ані уряд, ані промисловці з підприємцями не в змозі вирішити накопичені проблеми національної промисловості. Увагу акцентовано на тому факті, що небезпечну тенденцію розвитку економіки України становить негативне сальдо зовнішньої торгівлі продукцією промисловості. Адміністративні засоби реалізації промислової політики в умовах кризи повинні мати протекціоністську спрямованість (квотування, ліцензування, встановлення стандартів, регулювання ціноутворення тощо).

Ключові слова: промислова політика, антикризові заходи, протекціонізм, стратегічний розвиток, інноваційна діяльність.

В статье определены основные подходы по углублению методики антикризисных мер для стратегии развития промышленности Украины в среднесрочной перспективе, которая сейчас прорабатывается на правительственном уровне. В качестве базиса антикризисных мер такой промышленной политики предложено качественное улучшение структуры отечественной промышленности за счет создания более благоприятных условий для развития приоритетных отраслей. Отмечено, что основой успеха такой политики должно быть государственно-частное партнерство, так как самостоятельно ни правительство, ни промышленники с предпринимателями не в состоянии решить накопившиеся проблемы национальной промышленности. Акцентируется внимание на том факте, что опасную тенденцию развития экономики Украины представляет отрицательное сальдо внешней торговли продукцией

промышленности. Административные средства реализации промышленной политики в условиях кризиса должны иметь протекционистскую направленность (квотирование, лицензирование, установление стандартов, регулирование ценообразования и т. д.).

Ключевые слова: промышленная политика, антикризисные меры, протекционизм, стратегическое развитие, инновационная деятельность.

Nosyriev Oleksandr. ANTI-CRISIS STRATEGY FOR INDUSTRIAL DEVELOPMENT

The study identified the main approaches to deepen the methodology of anti-crisis measures for the strategy of industrial development in Ukraine in the medium term, which is currently being worked out at the government level. As a basis for the anti-crisis measures of such an industrial policy, a qualitative improvement of the structure of domestic industry has been proposed by creating more favorable conditions for the development of priority sectors. It was noted that a public-private partnership should be the basis for the success of such a policy, since neither the government, nor the industrialists with entrepreneurs alone can solve the accumulated problems of the national industry. The attention is focused on the fact that the dangerous tendency of development of the Ukrainian economy is the negative balance of foreign trade in industrial products. The purpose of such industrial policy should be qualitative improvement of the structure of domestic industry by creating more favorable conditions for the development of priority sectors. To intensify regional development processes, it is necessary to move from ineffective regional equalization policy based on grants and subsidies to a policy of creating economic incentives for economic activity and a favorable institutional environment in certain regions that will form the polycentric spatial structure of the country's economy and new sources of regional competitiveness. The key to the success of such a policy should be public-private partnership, since neither the government nor the entrepreneurs with the entrepreneurs themselves can solve the accumulated problems of the national industry. The dangerous tendency of the Ukrainian economy's development is the negative balance of foreign trade in industrial products. Administrative means of realizing industrial policy in the languages of the crisis should be protectionist orientation.

Key words: industrial policy, anti-crisis measures, protectionism, strategic development, innovative activity.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення кризові явища й процеси у промисловості України дедалі поглиблюються та становлять прямі загрози для функціонування й розвитку національної економіки. Промислова політика є складником загальнодержавної економічної політики та невід'ємним елементом стратегії суспільно-економічного розвитку держави. Водночас реальні економічні процеси в умовах розгортання та протікання світової фінансової кризи, а також інституціональних деформацій національної економіки виявляють раніше не досліджені емпіричні факти, які є відправною точкою для формування теоретико-методологічних положень та ревізії чинних механізмів реалізації державної промислової політики. Зазначене потребує продукування нових підходів до розроблення та застосування інструментарію державної промислової політики, спрямованого на усунення й мінімізацію негативних наслідків кризових процесів та закладення основ для формування якісно нового типу зростання у довгостроковій перспективі [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення теоретичних та методологічних засад промислової політики та шляхів її практичної реалізації протягом останнього десятиліття є предметом досліджень багатьох науковців. Серед них слід відзначити роботи А.А. Олешко [1], Г.В. Ортіної [2; 4], Ю.В. Кіндзерського [3], Ю.О. Швець [5], Ю.С. Залознової [7], О.О. Чебанова [8], Н.С. Ліби [10], В.П. Вишневського та С.І. Князева [11], М.М. Якубовського та М.О. Солдак [12] та інших дослідників. Розв'язання проблеми виходу промисловості з кризового стану знаходиться у площині комплексного застосування дієвих механізмів промислової політики та інструментів загальнодержавної стабілізаційної економічної політики.

Мета статті полягає у поглибленні сучасних підходів до антикризової політики промислового розвитку та розробленні можливих трендів державної промислової політики з урахуванням інноваційно-інвестиційних процесів та фінансових результатів промислового сектору.

Виклад основного матеріалу. Механізм реалізації промислової політики передбачає комплексне застосування правових, адміністративних та економічних засобів, спрямованих на ліквідацію кризи з одночасним закладенням підвалин для ефективного функціонування й розвитку конкурентоспроможного промислового комплексу [1].

В умовах сучасної кризи слід звернути увагу на те, що основним напрямом промислової політики має бути інноваційна політика, яка здатна сформувати нове технологічне ядро для розвитку кластерної моделі виробництва, державно-приватного партнерства, реалізації пріоритетних проектів розвитку. Україна має дуже серйозний потенціал кластеризації, тобто сталого функціонування в системі взаємопов'язаних через кластери галузей. Сучасний етап розвитку світової економіки актуалізує інноваційний складник економічного розвитку як передумову його динамічності та конкурентоздатності. Визнано, що набувають винятково значної ваги фактори, які стимулюють поширення нових технологій: взаємодія між наукою, освітою, фінансуванням, стратегією уряду, а також формування мереж взаємозв'язків між фірмами та гнучка спеціалізація. Це дало змогу визначити кластер інноваційної активності як сукупність базисних нововведень, сконцентрованих на певному відрізку часу та в певному економічному просторі.

Питання доцільності та можливості створення кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва повинне вирішуватися на регіональному та місцевому рівнях. Тим самим у регіональному економічному управлінні буде реалізовано принцип пріоритету інтересів територіальної громади на протипагу поширеному донедавна галузевому підходу до управління економікою. Нині в Україні спостерігається тенденція до прискорення формування кластерних об'єднань з ініціативи центральних органів влади.

Але якщо розглядати структуру українського експорту, то можна побачити, що виробничих кластерів, конкурентоспроможних у глобальному масштабі, практично

немає. При цьому їхня поява виступає умовою знаходження Україною довгострокової конкурентоспроможності, а отже, стимулювання виникнення економічних кластерів повинно належати до числа пріоритетів державної промислової політики. Крім того, територіальні виробничі кластери мають стати формою інтеграції та підтримки малого і середнього бізнесу. Тобто традиційні макроекономічні і галузеві підходи до розвитку малого й середнього бізнесу необхідно доповнити регіональним, що проявляється у формуванні територіальних виробничих кластерів [2].

Кластери слід розглядати як окремий об'єкт державної промислової політики у територіальному розрізі й одночасно як важливий елемент реалізації державної регіональної політики щодо забезпечення поєднання інтересів держави та окремих регіонів, створення сприятливих умов для розширення економічних можливостей конкретних територій і громад в умовах децентралізації державного управління. Для активізації процесів регіонального розвитку слід перейти від неефективної політики регіонального вирівнювання на основі дотацій і субсидій до політики створення економічних стимулів для господарської діяльності та сприятливого інституційного середовища в окремих регіонах, що формуватиме поліцентричну просторову структуру економіки країни та нові джерела регіональної конкурентоспроможності. Серед основних таких джерел слід розглядати, з одного боку, формування потужних регіональних кластерів, а з іншого – закріплення за регіонами певної спеціалізації, за якою здійснюватимуть свою діяльність ці кластери, залежно від наявних ресурсів, географічних і природно-кліматичних умов, спеціалізації країни у світовому поділі праці загалом. Реструктуризація промислового виробництва за цими орієнтирами потребує відповідних взаємоузгоджених управлінських рішень, ресурсів та часу. Тому вона має здійснюватися на засадах державного стратегічного планування, яке передбачає розроблення системи довго-, середньо- і

короткострокових прогнозів, визначення низки взаємопов'язаних цілей соціально-економічного і технологічного розвитку, вибір інструментів їхньої реалізації, зокрема довгострокові концепції, середньострокові програми та індикативні плани, інститути й організації для виконання намічених цілей та завдань, методи контролю та механізми відповідальності за досягнення результатів. Стратегічні документи мають бути наведені у вигляді єдиної системи взаємоузгоджених управлінських рішень, що стосуються галузевих, територіальних, ресурсних, фінансових аспектів реалізації стратегії розвитку держави [3].

На думку Г.В. Ортіної [4], головний напрям вибору зовнішнього або внутрішнього ринку полягає у створенні монопольних чинників у світовому масштабі. Вектор посткризової модернізації української економіки, що полягає у динамічному освоєнні національних та запозичених технологічних інновацій, передбачає впровадження організаційних інновацій, що забезпечується відповідністю вимог креативності та якості сформованого людського капіталу в контексті професійно-кваліфікаційного рівня населення та його економічної свідомості, що дають змогу здійснювати модернізаційні перетворення. Пріоритет має віддаватися розвитку випереджальних і закриваючих технологій, здатних сформувати елементи нового економіко-технологічного укладу. Одна з переваг самостійного інноваційного розвитку (перед стратегією імпорту технологій) полягає у тому, що, на думку низки провідних світових економістів, глобальна економічна криза пов'язана з вичерпанням потенціалу зростання, закладеного у колишньому лідируючому технологічному укладі – «новій економіці» [4].

В Україні протягом 2013–2017 рр. частка прибуткових та збиткових підприємств не зазнавала істотних змін, приблизно 70% становили прибуткові підприємства та 30% – збиткові. Спостерігається негативна динаміка протягом досліджуваного періоду щодо зростання кількості збиткових підпри-

емств. Найнижчий показник кількості збиткових підприємств спостерігався у 2015 р., а надалі темпи збитковості почали зростати. У промисловості частка збиткових підприємств у 2017 р. становила 31%, що є свідченням погіршення результатів діяльності та наявності кризових ситуацій. Серед основних причин виникнення кризи на промислових підприємствах слід визначити дефіцит капіталовкладень у технічний розвиток, втрату лідируючих позицій на ринках збуту продукції, зниження рівня інвестиційної привабливості, зменшення попиту на продукцію, виробництво однотипної продукції шляхом застосування застарілих технологій, погіршення умов доступу до кредитування, високі відсоткові ставки, політичну, економічну нестабільність, складність системи оподаткування, відсутність підтримки з боку органів державної влади [5].

У 2017 р. фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 153,2 млрд. грн. прибутку (у 2016 р. – 94,0 млрд. грн.). Прибуток становив 457,3 млрд. грн., або 136,2% порівняно з 2016 р., збитків надано на суму 304,1 млрд. грн (або 125,8%). Частка збиткових підприємств у 2017 р. становила 25,8% (у 2016 р. – 24,2%) [6]. Темпи прибутку та збитків великих та середніх промислових підприємств України у 2016–2017 рр. наведено на рис. 1.

У 2017 р. порівняно із 2016 р. індекс промислової продукції становив 99,9%, у т.ч. у добувній промисловості та розробленні кар'єрів – 94,2%, переробній – 104,0%, поставчанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 93,5% (рис. 2).

На промислових підприємствах є потреба у використанні комплексу методів, заходів щодо налагодження фінансових результатів діяльності, тобто антикризового управління, яке дозволить скоротити збитки, підвищити прибутковість, нейтралізувати дію загроз ринкового середовища, вийти з кризового стану та своєчасно вирішувати наявні проблеми [5].

Руйнування внаслідок збройного конфлікту низки промислових об'єктів на Дон-

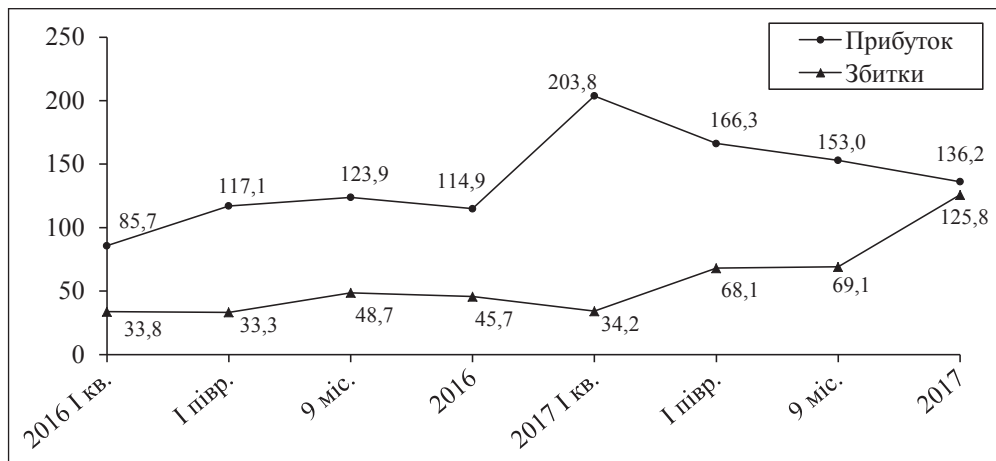

Рис. 1. Динаміка фінансових результатів великих та середніх промислових підприємств, 2016–2017 рр., у % до відповідного періоду попереднього року

Джерело: за даними [6]

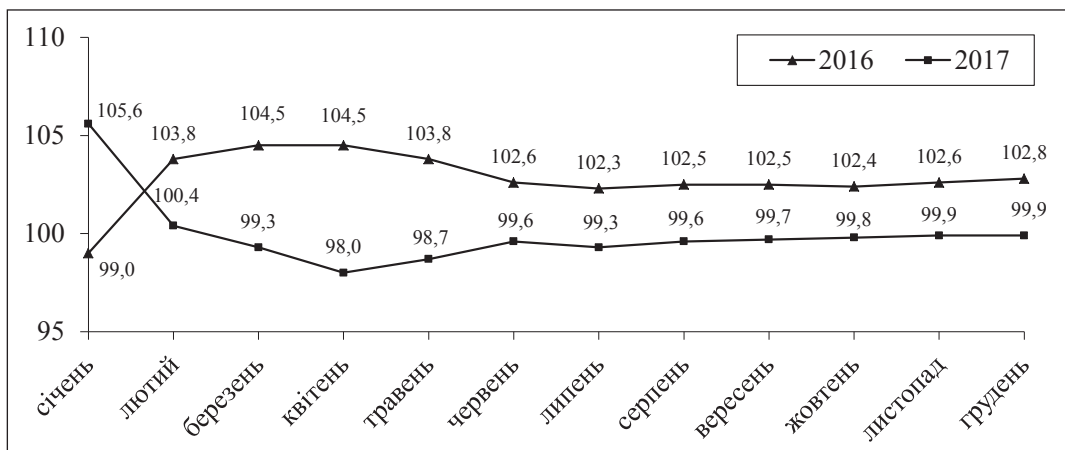

Рис. 2. Індекси промислової продукції, 2016–2017 рр., у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком

Джерело: за даними [6]

басі суттєво загострює соціально-економічну ситуацію не тільки у східних регіонах, але й завдає удару всьому промислому сектору економіки. Серед основних загроз промислому розвитку можна виділити деіндустріалізацію, спричинену руйнуванням виробничих потужностей; скорочення експортного потенціалу; різкий крах інвестиційної привабливості та фактичне гальмування припливу

іноземних інвестицій та внутрішніх інвестицій; зменшення вітчизняної сировинної бази для паливно-енергетичного комплексу; зростання суспільної напруги в суспільстві.

Стратегічний аспект розвитку промисловості України має розглядатися у контексті викликів і завдань так званого «промислового ренесансу», який охопив провідні країни світу на початку XXI ст. Формуються й

активно запроваджуються сучасні моделі зростання та розвитку промислового виробництва, засновані на масштабних технологічних інноваціях, глобальних мережевих виробничих та організаційно-економічних структурах, регіональних кластерах, різних за типом та функціональним призначенням, всеохоплюючій цифровізації, новітніх інформаційно-комунікаційних системах та інших науково-технічних здобутках. Ці трансформаційні тенденції створюють нові виклики для української економіки загалом та промисловості зокрема, на які життєво необхідно знайти адекватні відповіді у надзвичайно стислі історичні строки й у надскладних зовнішньополітичних, макроекономічних, соціальних умовах, у яких нині перебуває країна. Стратегія розвитку промисловості України в середньостроковому періоді, яка нині опрацьовується на урядовому рівні, має бути орієнтована на вирішення таких стратегічних проблем, як спадні або нестійкі тенденції виробництва, дефіцит фінансових ресурсів інвестиційного призначення, «колапс» інноваційної системи, суперечності кадрового забезпечення у промисловості, неадекватна потребам якість державного управління, насамперед – щодо промислової політики, практична відсутність вітчизняних виробників у ефективних сегментах глобальних ланцюгів створення доданої вартості та ін. [7].

Досягнення затверджених у концептуальних документах цілей розвитку українського суспільства потребує оновлення промислової політики відповідно до сучасних умов розвитку. Зокрема, потребують науково обгрунтованого удосконалення її концептуальні, стратегічні та програмні документи. Недоліки та недосконалість моделі відкритої економіки ринкового типу, що все більше виявляються на початку XXI століття, вимагають формування в Україні активної інноваційної моделі промислової політики. Метою такої промислової політики повинно стати якісне поліпшення структури вітчизняної промисловості за рахунок створення сприятливих умов для розвитку пріоритетних галузей (видів діяльності) [8].

Основною умовою проведення ефективної промислової політики слід назвати переключення функцій держави із традиційного структурно-галузевого регулювання на вирішення інфраструктурних проблем, на створення сприятливого підприємницького клімату для сталого розвитку бізнесу. Державну й регіональну промислову політику доцільно формувати з урахуванням умов досить обмежених інвестиційних ресурсів і незавершеності становлення інфраструктури ринку. При цьому вкрай важливо зміцнити ринкові інститути й спрямувати їхню активність до реального сектору економіки [9].

Держава повинна сформувати комплекс інститутів обмежувального характеру, дії яких спрямовані на забезпечення збалансованого розвитку промислового сектору регіону як складника загальнонаціонального промислового комплексу в умовах обмежених економічних ресурсів. У сучасних умовах під час визначення елементів регіональної промислової політики важливим є визначення відносин між суб'єктами промислового комплексу та державою [10].

Результатом ринкових реформ у промисловості України, що відбулися протягом останніх десятиліть, стала її масштабна деіндустріалізація. Але, незважаючи на процеси деіндустріалізації протягом останніх років, промисловість принаймні частково зберігає свій потенціал, що проявляється у більш-менш пристойному (незначно вище від середньосвітового) індексі складності виробництва. Україні для того, щоб вийти з групи країн із доходами нижче за середні (за класифікацією Світового Банку), потрібна сучасна промисловість, заснована на кіберфізичних та інших авангардних технологіях, яка дозволяє поєднати переваги технологічного прогресу, зростаючої віддачі та недосконалої конкуренції, що лежать в основі історичних успіхів розвинених країн. Суспільство з такою промисловістю – це вже не постіндустріальне суспільство, концепція якого неявно протиставляє інноваційну економіку й сферу послуг індустріальному виробництву. Більше того, розподіл на сфери послуг і виробництва

певною мірою взагалі втрачає сенс. Нині у розвинених країнах світу йдеться вже про побудову розумного кіберфізичного суспільства, в якому матеріальні предмети і нематеріальні послуги поєднані у виробничих технологіях і створюваних продуктах та органічно доповнюють одне одного. Запорукою успіху такої політики має бути державно-приватне партнерство, оскільки самостійно ані уряд, ані промисловці з підприємцями не в змозі вирішити накопичені проблеми національної промисловості. Зокрема, уряд має залучати бізнес до розроблення стратегій розвитку та реалізації пріоритетних для суспільства проектів (наприклад, створення галузевих дорожніх карт «цифрової» трансформації, розбудови індустріальних парків, галузевих центрів технологій та ін.), зацікавлюючи його можливостями впливу на державну політику, організаційною підтримкою, полегшенням доступу до фінансування тощо. Певний досвід такої співпраці уже набуто, наприклад, під час розроблення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, яка розглядає, зокрема, й питання «Індустрії 4.0» [11].

Промисловість України має досить складну структуру, що значно ускладнює пошук перспективних видів діяльності, які в умовах обмежених інвестиційних ресурсів могли б узяти на себе роль головного «локомотиву» в реалізації промислової політики. Звичайно, це можуть бути не обов'язково цілісні галузі або комплекси, а й підгалузі, окремі виробництва. Для української промисловості пошук галузевого вектора структурної політики особливо актуальний. З приводу всіх критичних зауважень щодо галузевої структури української промисловості, до речі, досить змістовних й аргументованих, слід враховувати, що за 26 років економічної трансформації вона стала до певної міри хоча і не найкращою, але основою промислового і економічного розвитку країни. Кожна з галузей (видів діяльності), яка витримала перевірку часом в умовах лібералізації, глобалізації та відкритого ринку, нині несе відповідне економічне і соціальне наванта-

ження і тому має підстави претендувати на державну підтримку. Звісно, така підтримка є, але вона здійснюється не відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку країни, що давало б їй економічну і правову основу, а шляхом лобіювання приватних інтересів окремих бізнес-груп. Подальше збереження такої тенденції може лише поглибити протиріччя інтересів суспільства і бізнесу, а внаслідок їхнього загострення загальмувати процеси модернізації та активізації промисловості.

Небезпечну тенденцію розвитку економіки України має негативне сальдо зовнішньої торгівлі продукцією промисловості. Негативне сальдо вказує на те, що пропорції зовнішньої торгівлі України товарами промислової групи не збалансовані. Обсяги імпорту в 1,4 разу перевищують можливості покриття його експортом. За цих умов з'являється двоєдине завдання: з одного боку, збільшити експортний потенціал, з іншого – забезпечити скорочення імпорту. Позиція кожної галузі дуже важлива для вирішення цього протиріччя. Співвідношення експорту та імпорту, або експортне покриття імпорту, за видами діяльності значно відрізняється, утворюючи проблеми міжгалузевого рівня, тому їх вирішення вимагає державного втручання і підтримки [12].

Висновки. Русійною силою виходу з кризи є інвестування, тому основою антикризової промислової політики є бюджетне інвестування та стимулювання зростання приватних інвестицій у реальний сектор економіки.

Адміністративні засоби реалізації промислової політики в умовах кризи повинні мати протекціоністську спрямованість. Вони включають квотування, ліцензування, встановлення стандартів, регулювання ціноутворення тощо. Для виходу промисловості з кризового стану необхідно застосовувати тимчасові заходи правового, адміністративного та економічного впливу, що дадуть змогу реалізувати тактичні цілі, спрямовані на стабілізацію економічної ситуації, за збереження стратегічних орієнтирів промислового розвитку.

Важелями антикризового розвитку та базисом антикризової стратегії промислової політики можуть виступати механізми, пов'язані із розвитком наукового, технологічного та виробничого співробітництва із

ЄС, інтенсифікація інноваційних процесів, використання спільного науково-технічного потенціалу, стимулювання енергоефективних технологій та підвищення рівня державної підтримки наукоємних галузей.

Список використаних джерел:

1. Олешко А.А. Особливості реалізації державної промислової політики України в кризових умовах. Інвестиції: практика та досвід. 2009. № 6. С. 31–34.
2. Ортіна Г.В. Кластеризація як напрям реалізації антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки. Економічний нобелівський вісник. Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. 2014. № 1(7). С. 337–342.
3. Кіндзерський Ю.В. Антикризова промислова політика: варіант вітчизняного концепту. Вісник Національної академії наук України. 2016. № 10. С. 27–42. doi: 10.15407/vsn2016.10.027.
4. Ортіна Г.В. Антикризовий розвиток економіки як фактор ефективної державної політики в умовах модернізації. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2018. № 2. С. 42–46.
5. Швець Ю.О. Необхідність здійснення антикризового управління в діяльності промислових підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 14. С. 48–53.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Залознова Ю.С. Українська промисловість: сучасні виклики та проблеми розвитку. Економіка України. 2018. № 3(676). С. 49–68.
8. Чебанов О.О. Концептуальні основи структурної модернізації промисловості. Бізнес Інформ. 2012. № 11. С. 134–137.
9. Носирев О.О. Концептуальні орієнтири промислової політики України. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 23. С. 49–54.
10. Ліба Н.С. Моделі взаємодії та взаємовідносин між базовими інституціями промислового комплексу регіону (теоретичний аспект). Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. Запоріжжя, 2018. Вип. 2(14). С. 107–113.
11. Вишневський В.П., Князев С.І. Як підвищити готовність промисловості України до смарттрансформацій. Наука та інновації. 2018. Т. 14. № 4. С. 55–69.
12. Якубовський М.М., Солдак М.О. Выбор структурных акцентов активизации развития промышленности Украины. Економіка промисловості. 2017. № 2(78). С. 5–21. doi: 10.15407/econindustry2017.02.005.